

подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII і подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

УДК 347.61/64

Ганна ЧУРПІТА,

професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

24 лютого 2022 року в Україні запроваджено воєнний стан – особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Під час воєнного стану у системі юридичних гарантій, що забезпечують здійснення будь-яких прав, першочергове значення належить їх захисту, за допомогою якого досягається відновлення становища, що існувало до порушення, попередження і припинення протиправних дій. Ще у Стародавньому Римі говорили: «Ibi jus, ibi remedium», що в перекладі означає: де право, там і засоби його захисту. Отже, нормальна життєдіяльність суб'єктів права неможлива без забезпечення надійної охорони та захисту належних їм прав [1, с. 53].

Відомий радянський цивіліст В. П. Грибанов свого часу також писав: «Суб'єктивне право, яке надається особі, проте не забезпечується від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «декларативним» правом» [2, с. 153].

Цілком очевидно, що питання, які стосуються судового захисту прав, є ключовими для науки цивільного процесуального права, адже ефективність судового захисту пов'язана із належним виконанням судом завдань цивільного судочинства, досягнення яких опосередковується спеціальною метою – захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім того, захист порушеного права як мета

цивільного судочинства виступає одним загальним об'єктом системи цивільних процесуальних правовідносин, а тому має універсальне значення для всього цивільного процесу [3, с. 53].

Серед інших прав, які підлягають захисту в порядку цивільного судочинства, особливе місце посідають права та інтереси, що виникають із сімейних правовідносин, які характеризуються особливою юридичною природою, сукупністю спеціальних ознак.

Аналізуючи сімейні правовідносини, Є. М. Ворожейкін справедливо звертає увагу на те, що саме їхні ознаки є критеріями, що дозволяють розмежовувати сімейні і суміжні правовідносини. У своїй сукупності вони підкреслюють найважливіші сторони сімейних правовідносин, розкривають їх природу, характеризують механізм їх дії, динаміку розвитку [4, с. 71]. Водночас ознаки, властиві для сімейних правовідносин, не є рівнозначними. Деякі з них є найважливішими у тому сенсі, що вони: є підставою для розмежування сімейних і суміжних правовідносин; підкреслюють найбільш специфічні особливості сімейних правовідносин, вказуючи на їх найважливіші властивості, сутність. Інші ознаки заповнюють те, чого не вистачає для характеристики сімейних правовідносин за допомогою основних, головних ознак [4, с. 44–45].

Зауважимо, що на сьогодні у науковій доктрині немає єдиної концепції щодо визначення змісту правової категорії «захист прав та інтересів».

На наш погляд, для визначення юридичної природи захисту прав та інтересів необхідно, по-перше, розмежувати це поняття і поняття правової охорони. Останню ми розглядаємо як систему двох правових механізмів, за допомогою яких здійснюється як позитивне, так і ретроспективне регулювання суспільних відносин. Перше полягає у тому, що за допомогою відповідних норм права здійснюється правовий вплив на поведінку учасників суспільних відносин, в силу чого така поведінка набуває ознак правової поведінки. У свою чергу, поведінка, урегульована нормами права, правова поведінка, може бути як правомірною, що здійснюється у межах правових норм і спрямована на їх виконання, так і протиправною, такою, що порушує відповідні норми. З огляду на це протиправна поведінка є тим юридичним фактом, який «запускає» механізм захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів. Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що захист прав, свобод та інтересів є складовою частиною їх охорони, яка, поряд із позитивним правовим регулюванням суспільних відносин, тобто регламентацією прав та обов'язків їх суб'єктів, включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів.

По-друге, щодо сутності правової категорії «захист прав та інтересів» ми поділяємо позицію тих авторів, які під захистом права розуміють також захист інтересу, адже інтерес є тими потребами та прагненнями до користування конкретними матеріальними та (або) нематеріальними благами, що опосередковуються певним суб'єктивним правом. Відтак порушення права є порушенням інтересу, а захист права передбачає також захист

інтересу. Зокрема, створення перешкод для реалізації правомочностей, що становлять зміст суб'єктивного права, створює і перешкоди для реалізації відповідного прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується цим суб'єктивним правом, тобто перешкоди для реалізації відповідного інтересу. Водночас, захищаючи суб'єктивне право як визначену законом тріаду правомочностей, закон тим самим захищає й інтерес.

Попри це варто наголосити на тому, що охоронюваний законом (законний) сімейний інтерес може бути і самостійним об'єктом судового захисту. Йдеться про випадки, коли законодавець гарантує реалізацію інтересів, які не опосередковані суб'єктивними сімейними правами. Такими, наприклад, є «інтереси сім'ї» (ч. 1 ст. 54, ч. 4 ст. 65 СК України), «інтереси держави» (ч. 1 ст. 27 СК України), «інтереси суспільства» (ч. 3 ст. 7, ч. 1 ст. 27 СК України), «інтереси подружжя» (ч. 1 ст. 27 СК України), «інтереси дитини» (ч. 6 ст. 19, ч. 1 ст. 42, ч. 2 ст. 207 СК України) тощо.

Також, на чому слід зупинитися, визначаючи сутність захисту прав та інтересів, – це власне зміст цієї правової категорії. У відповідному контексті обґрунтованою є думка Ю. Д. Притики, що традиційне визначення поняття захисту прав потрібно дещо модифікувати, поклавши в його основу категорію діяльності, що дасть змогу повніше відобразити притаманні цьому правовому явищу якості [5, с. 17–18].

З огляду на викладене захист прав та інтересів у широкому розумінні, на наш погляд, включає як діяльність відповідних юрисдикційних органів щодо застосування передбачених законом способів та засобів, спрямованих на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів, так і їх самозахист. При цьому діяльність щодо запобігання порушенням, невизнання чи оспорювання суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу ми не розглядаємо як складову їх захисту, адже, як уже зазначалося, про захист прав та інтересів можна вести мову тільки у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання, тобто факту протиправної поведінки щодо управомоченої особи. До речі, саме з таких мотивів виходить і законодавець, який у ч. 1 ст. 15 ЦК України визначає: кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Висловлені вище міркування дають підстави визначити захист прав та інтересів як діяльність управомочених осіб, а також юрисдикційних органів, що спрямована на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів у спосіб, встановлений законом.

Відповідно до статей 16–18 ЦК України, статей 18, 19 СК України захист сімейних прав та інтересів може здійснюватися судом, органом опіки та піклування, Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування, нотаріусом.

Обґрунтованою є висловлена в юридичній літературі думка, що серед інших форм саме судова форма захисту є універсальною, історично сформованою, докладно регламентованою нормами цивільного

процесуального права та забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, встановлення реально існуючих прав і обов'язків [6, с. 370].

Аналіз норм сімейного та цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що законодавцем саме суду надано більш широкі повноваження у сфері захисту сімейних прав порівняно із повноваженнями інших юрисдикційних органів.

Виходячи з наведеного, ми поділяємо позицію В. В. Комарова, відповідно до якої питання щодо форм захисту прав та інтересів має принципове значення, його доречно інтерпретувати в контексті доктрини поділу влади в сучасній державі на законодавчу, виконавчу і судову та концепції правової держави, яка, зокрема, передбачає наявність права на суд як абсолютного права, тобто пріоритету судової влади [7, с. 139].

З огляду на викладене, захист сімейних прав та інтересів у порядку цивільного судочинства можна визначити як регламентовану цивільним процесуальним законом діяльність суду щодо розгляду сімейних справ з метою забезпечення здійснення та (або) відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних охоронюваних законом (законних) сімейних інтересів та (або) суб'єктивних сімейних прав, що впливають зі змісту визначених процесуальним та (або) матеріальним законом правовідносин.

Під час воєнного стану захист сімейних прав та інтересів у порядку цивільного судочинства можна здійснюється у загальному порядку з урахуванням обмежень, встановлених Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Список використаних джерел

1. Дубчак Л. С. Участь адвоката у наданні правової допомоги у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Вісник академії адвокатури України*. 2012. Число 3 (25). С. 251–253.
2. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав; науч. ред. В. С. Ем. М. : Статут, 2000. 411 с.
3. Короєд С. О. Вплив юридичної деонтології на формування активної поведінки судді в цивільному судочинстві щодо застосування правильного способу захисту цивільного права. *Судова апеляція*. 2015. № 1 (38). С. 50–57.
4. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. М. : Юрид. лит., 1972. 336 с.
5. Притака Ю. Д. Поняття і диференціація способів захисту цивільних прав та інтересів. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2004. Вип. 60/62. С. 16–19.
6. Колотілова І. О. Правильне застосування норм матеріального права умова законності судового рішення. *Держава і право*. Вип. 58. С. 370–375.
7. Курс цивільного процесу: Підруч. Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.